

Bibliotherapy Studies In Various Research Fields In The World (Scientometric Analysis)

Razieh Farshid¹ | Ahmadreza Ahmadi Mirghaed^{2*} | Nosrat Riahinia³

1-Ph.D. student of information and knowledge retrieval. Kharazmi University. Razieh.farshid@gmail.com

2-Ph.D. student of information and knowledge retrieval. Kharazmi University. (Corresponding Author). ahmadreza501@yahoo.com

3- Full Professor of Information Science and knowledge, Kharazmi University. riahinia@khu.ac.ir

Article Info	ABSTRACT
Article type: Research Article	Objective: The purpose of this study is to identify and analyze the scientific products of various research areas of bibliotherapy indexed in the Web of Science database.
Article history: Received: 19 October 2022 Received in revised form: 18 November 2022 Accepted: 29 November 2022 Published online: 20 December 2022	Methodology: The present study is a descriptive study with scientometric approach and content analysis method and has been done by using co-word analysis techniques. Data analysis was performed with Histcite, Gephi, BIBexcel and SPSS software data Mapping was performed with Vos viewer software. Conclusion: More than 75% of the products in this field are related to the fields of clinical psychology, psychology, multidisciplinary psychology, general medicine, and library and information science. The highest number of citations related to the field of bibliotherapy is to the two fields of clinical psychology and psychology. There is a significant difference between different domains and the number of productions and the number of citations.
Keywords: bibliotherapy, scientometrics, Co-lexical analysis, intellectual structure of knowledge	

Cite this article: Farshid, R., Ahmadi Mirghaed, A., Riahinia, N. (2022). Bibliotherapy Studies In Various Research Fields In The World (Scientometric Analysis). *Journal of Knowledge Studies*, 15(58), 76-90.

DOR: 20.1001.1.20082754.1401.15.58.6.4

© The Author(s).

Publisher: Islamic Azad University North Tehran Branch

مطالعات کتاب‌درمانی در حوزه‌های پژوهشی گوناگون در جهان (تحلیل علم‌سنجی)

راضیه فرشید^۱ | احمدرضا احمدی میرقائد*^۲ | نصرت ریاحی‌نیا^۳

۱- دانشجوی دکتری بازیابی اطلاعات و دانش. دانشگاه خوارزمی. Razieh.farshid@gmail.com

۲- دانشجوی دکتری بازیابی اطلاعات و دانش. دانشگاه خوارزمی. (نویسنده مسئول) ahmadreza501@yahoo.com

۳- استاد علم اطلاعات و دانش‌شناسی. دانشگاه خوارزمی. riahinia@khu.ac.ir

اطلاعات مقاله	چکیده
<p>نوع مقاله: مقاله پژوهشی</p> <p>تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۰۷/۲۷</p> <p>تاریخ بازنگری: ۱۴۰۱/۰۸/۲۷</p> <p>تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۰۹/۸</p> <p>تاریخ انتشار آنلاین: ۱۴۰۱/۰۹/۲۹</p>	<p>هدف: هدف از پژوهش حاضر شناسایی و تحلیل تولیدهای علمی حوزه‌های پژوهشی مختلف کتاب‌درمانی نمایه شده در پایگاه وب‌آوساینس است. همچنین شناسایی و تحلیل موضوعات تولیدهای علمی حوزه کتاب‌درمانی به تفکیک حوزه‌ها از اهداف این پژوهش است.</p> <p>روش پژوهش: پژوهش حاضر از نوع توصیفی با رویکرد علم‌سنجی و روش تحلیل محتوا است و با بهره‌مندی از فنون تحلیل هم‌واژگانی انجام شده است. تحلیل داده‌ها، با نرم‌افزارهای هیست‌سایت، گفی، بیب‌اکسل و اس-پی‌اس‌اس و ترسیم داده‌ها نیز با نرم‌افزار ووس و یور انجام شده است.</p> <p>یافته‌ها: در حوزه کتاب‌درمانی بیشترین میزان تولیدات، متعلق به سال ۲۰۱۶ با ۵۹ اثر می‌باشد. در میان پرتکرارترین کلیدواژه‌های این حوزه depression, self-help, bibliotherapy به ترتیب با فراوانی ۲۴۶ و ۱۰۰ و ۹۳ بیشترین تکرار کلیدواژه را به خود اختصاص داده‌اند و کشور ایالات متحده در جایگاه اول قرار گرفته است فعال‌ترین نویسندگان حوزه کتاب‌درمانی Scogin F و Cuijpers P با ۲۱ اثر بیشترین میزان تولیدات، و Scogin F و Clum GA و Cuijpers P بیشترین میزان اثرگذاری را در این حوزه داشته‌اند. میزان H ایندکس این حوزه ۷۴ می‌باشد. در میان مؤسسات Univ Alabama در جایگاه اول است. همچنین نشریه Behaviour Research and Therapy و مجله Journal of Consulting and Clinical Psychology در جایگاه اول قرار دارند.</p> <p>نتیجه‌گیری: بیش از ۷۵٪ تولیدات این حوزه مربوط به حوزه‌های روان‌شناسی بالینی، روان‌پزشکی، روان‌شناسی چندرشته‌ای، پزشکی عمومی، علم اطلاعات و دانش‌شناسی است. همچنین بیشترین میزان استناد به حوزه کتاب‌درمانی مربوط به ۲ حوزه روان‌شناسی بالینی و روان‌پزشکی است. میان حوزه‌های مختلف و تعداد تولیدات و تعداد استنادات، تفاوت معناداری مشاهده شده است.</p>
<p>واژه‌های کلیدی: کتاب‌درمانی، علم‌سنجی، تحلیل هم‌واژگانی، ساختار فکری دانش.</p>	

استناد: فرشید، ر.، احمدی میرقائد، ا.، ریاحی‌نیا، ن. (۱۴۰۱). مطالعات کتاب‌درمانی در حوزه‌های پژوهشی گوناگون در جهان (تحلیل علم

سنجی). دانش‌شناسی، ۱۵(۵۸)، ۷۶-۹۰.

DOR: 20.1001.1.20082754.1401.15.58.6.4

حق مؤلف © نویسنده‌گان.

ناشر: دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران شمال

مقدمه

در جهان امروز، میلیون‌ها نفر در سراسر جهان با مشکلات روانی، عصبی و رفتاری مواجه هستند؛ به کارگیری شیوه‌های کم‌هزینه با محتوای فرهنگی و آموزشی، به‌عنوان مکمل درمان اصلی، می‌تواند گزینه مناسبی برای کمک به بهبود بیماران باشد (سلمانی ندوشن و همکاران، ۱۳۸۶). کتاب‌درمانی معادل لاتین Biblio therapy است، از دو بخش Biblio (به معنی کتاب یا درباره کتاب) و therapy (به مفهوم درمان یا بهبود) تشکیل شده است و به عنوان یک درمان بینشی، به صورت غیرعلمی و غیرکلاسیک، سابقه‌ای طولانی به قدمت تاریخ مکتوب دارد (ریاحی‌نیا و عظیمی، ۱۳۹۱). اگرچه اصطلاح «کتاب‌درمانی» در سال ۱۹۱۶ توسط ساموئل کروترز^۱ معرفی شد، اما استفاده از متن ادبی برای شفای بیماران، به مصر باستان، یونان و روم برمی‌گردد (مارتینک و همکاران^۲، ۲۰۲۲). قدمت آن را با قدمت کتاب یا حتی با قدمت خواندن یکی می‌دانند (هرنیک^۳، ۱۹۸۷ نقل در تبریزی، ۱۳۷۲). بنجامین راش^۴ یکی از اولین افرادی است که خواندن را برای بیماران تجویز کرد (ویمرسکیچ^۵، ۱۹۶۵) او در اوایل دهه ۱۸۰۰ کتاب مقدس را برای مطالعه‌درمانی توصیه می‌کرد (میشل^۶، ۱۹۹۴) همچنین در سال ۱۸۱۲ میلادی برای بیمارانش، مطالعه کتاب‌های داستانی خاصی را توصیه می‌کرد (زارع‌فراشبندی و سلیمی، ۱۳۹۲). کتاب‌درمانی، نوعی از درمان بالینی است که اغلب در ارتباط با روان‌درمانی استفاده می‌شود. کتاب‌درمانی بین خواننده و تجربه دیگران، ارتباط برقرار می‌کند و به فرد برای شناخت بهتر محیط کمک می‌کند و نقش راهنمایی و مشاوره و یاری‌دهنده فرد را ایفا می‌کند (پریخ و ناصری، ۱۳۹۰). بطور خاص خواندن، منبع آرامش‌بخشی برای درمان اختلالات بهداشت روان (یعنی اختلالات اضطرابی، خلقی، دوره‌های افسردگی، فوبیا، اختلالات خواب و غیره) یا برای تقویت روان‌شناختی تندرستی به کار گرفته می‌شود (استیپ^۷، ۲۰۲۰). در روش درمان با کتاب، مطالب خواندنی که در اختیار خواننده قرار می‌گیرد، تأثیر درمانی و شفابخشی دارد (شجاعی کاریزی و همکاران، ۱۳۹۴). هدف کتاب‌درمانی، استفاده از فن کتاب خواندن برای راهنمایی فرد و گروه است که می‌تواند در حوزه‌های مختلف مورد استفاده قرار گیرد. کتاب‌درمانی اگرچه یک فن درونی نیست، اما بر اساس آگاهی خواننده از فرآیند پویایی که در درون وی رخ می‌دهد، پی‌ریزی شده است (آریا و تبریزی، ۱۳۸۲). اهداف اصلی کتاب‌درمانی عبارتند از:

- به خواننده اطلاع می‌دهد که افراد دیگری نیز با مشکلات مشابه او روبرو هستند؛
- به خواننده اجازه این امکان را می‌دهد که متوجه شود راه‌حل‌های زیادی برای مشکل او وجود دارد؛
- به خواننده کمک می‌کند تا انگیزه‌های مختلفی را که افراد در شرایط خاص درگیر آن می‌شوند را مشاهده کند؛
- به خواننده کمک می‌کند تا در مورد مشکل خود تجربه پیدا کند؛
- به خواننده کمک می‌کند تا راه حل مناسبی را برای شناسایی وضعیت موجود پیدا کند؛
- خواننده را تشویق می‌کند تا از دیدگاهی واقع بینانه با مشکل روبرو شود (بروستر^۸، ۲۰۰۹).

حیطه کتاب‌درمانی بسیار وسیع است و در زمینه‌های مختلفی کاربرد دارد. از این فن روان‌شناسان، کتابداران و پرستاران بیشترین استفاده را می‌کنند (خوئینی و همکاران، ۱۳۹۶). انواع مختلفی از کتاب‌درمانی وجود دارد که بر اساس هدف کاربرد آنها، تعریف شده است. اگرچه این اصطلاح حاوی کلمه درمانی است، اما لزوماً نباید از این رویکرد برای درمان اختلالات روانی استفاده و اعمال شود (ووکادین^۹، ۲۰۲۲). به دلیل کاربردهای فراوان کتاب‌درمانی در حوزه‌های مختلف این حوزه به حوزه‌ای بین‌رشته‌ای تبدیل شده است. از کتاب‌درمانی برای ایجاد اعتماد به نفس در جوانان استفاده می‌شود؛ همچنین با مراجعه به کتاب‌های خاص که با دقت در موضوعات مختلف انتخاب شده

1. Samuel Crothers
 2. Renata Martinec
 3. Hernyék
 4. Benjamin Rush
 5. Weimerskirch
 6. Mitchell
 7. Stip
 8. Brewster
 9. Vukadin

است می‌توان به بیمارانی که شرایط سختی را تجربه می‌کنند، کمک شایانی کرد. بنابر توضیحات داده شده، کتاب‌درمانی را می‌توان به عنوان عمل استفاده از کتاب یا سایر منابع حاوی اطلاعات، برای کمک به افراد در حل مسائل شخصی که از نظر عاطفی و روانی، آن‌ها را در یک دوره زمانی خاص تحت تأثیر قرار می‌دهد، توصیف کرد. همچنین می‌توان آن را فرآیند استفاده از کتاب برای کمک به افراد، صرف نظر از سن یا موقعیت اجتماعی، در درک و مدیریت چالش‌های روانی، اجتماعی و عاطفی تعریف نمود (اولوآسیه^{۱۰}، ۲۰۱۷). به مرور زمان کتاب‌درمانی به عنوان جنبه‌ای از حرفه‌ی کتابداری شناخته شد. بعد از مدتی کاربردهای عمومی و پزشکی کتاب‌درمانی، روانپزشکی و گروه‌های مربوط به آن تشکیل شدند (پریخ و ناصری، ۱۳۹۰). بنابراین نقش کتابدار از اهمیت بالایی برخوردار گردید. یک کتابدار متخصص اطلاعات مهمی را در اختیار بیمار و خانواده‌اش قرار می‌دهد در فرآیند کتاب‌درمانی انطباق کتاب با شخص یعنی انتخاب کتاب با توجه به خصوصیت‌های روحی وی که این نکته از اهمیت زیادی برخوردار است. این امر نقش و اهمیت کتابدار را به عنوان تسهیل‌کننده فرآیند کتاب‌درمانی دوچندان می‌کند. کتابدار می‌تواند با شناسایی و انتخاب کتاب مناسب و انطباق آن با فرد مورد نظر به طور مستقیم به او یاری رساند (زارع فراشبندی و سلیمی، ۱۳۹۲). زمانی که فردی کتابی را مطالعه می‌کند، رابطه عمیقی میان فرد و کتاب مورد نظر ایجاد می‌شود و در نتیجه تغییرات مثبت و قابل توجهی در زندگی فرد ایجاد می‌شود (گوپتا، ۲۰۱۷). مزایای اصلی استفاده از کتاب‌درمانی در «زمینه بالینی» است. کتاب‌درمانی می‌تواند برای بیماران افسرده نیز مفید باشد، به ویژه برای افرادی که شدت افسردگی‌شان خفیف‌تر است (خوئینی و همکاران، ۱۳۹۶).

نقشه‌های دانش در طی چند دهه گذشته، به عنوان یکی از مهمترین وجوه مطالعات سنجشی علم، اهمیت بسیاری در حوزه‌های مختلف کسب کرده است. ارائه تصویر کلان از وضعیت پژوهش‌های صورت گرفته و چگونگی ارتباط حوزه‌های مختلف و آگاهی از چگونگی رشد و توسعه این حوزه‌ها در طی زمان، از اهداف نقشه‌های دانش است (نوروزی چاکلی، ۱۳۹۱). نقشه‌های دانش با استفاده از تکنیک‌ها و روش‌های مختلفی ترسیم می‌شوند که هم‌رخدادی واژگان، یکی از آنهاست. در این روش از واژگان کلیدی مدارک در عنوان، چکیده، کلیدواژه‌ها و متن مقالات برای مطالعه ساختار مفهومی یک حوزه استفاده می‌شود. در این تحلیل از شاخص‌ها برای فراوانی هم‌رخدادی دو مورد مانند شاخص نزدیکی و شباهت که برای اندازه‌گیری میزان ارتباط بین موردهاست استفاده می‌شود. براساس این شاخص‌ها، مفاهیم در گروه‌هایی خوشه‌بندی و به صورت شبکه ترسیم می‌شوند که برای برجسته کردن موضوع‌های اصلی موجود در یک حوزه و یافتن ارتباطات پنهان در آن حوزه به کار می‌روند (هی^{۱۱}، ۱۹۹۹، نقل از ذوالفقاری و همکاران، ۱۳۹۵).

براساس جستجوهای صورت گرفته توسط نویسندگان در پایگاه‌های علمی مختلف، پژوهش‌هایی که با رویکرد علم‌سنجی به بررسی حوزه‌های برتر و بررسی آنها در حوزه کتاب‌درمانی را مورد بررسی قرار داده باشد، در داخل کشور یافت نشد؛ بنابراین در ادامه فقط به بیان پیشینه‌هایی که تا حدودی سعی در ارزیابی این حوزه داشته‌اند، اشاره می‌گردد.

امین اسماعیلی و سردارپور گودرزی (۱۳۸۸)، با هدف تعیین دورنمای پژوهش‌های مرتبط با اختلال‌های خلقی در ایران با روش توصیفی از نوع مطالعات ثانویه و پژوهش بر پژوهش انجام شده است. یافته‌های بدست آمده حاکی از آن است که از مجموع ۹۷۳ مقاله دارای معیارهای ورود، اختلال‌های افسردگی در ۷۸/۴ درصد اختلال‌های دوقطبی در ۷/۸ درصد و خودکشی در ۴ درصد مقاله‌ها به عنوان موضوع پژوهش برگزیده شده بودند. پژوهش‌های همه‌گیرشناختی با ۵۳/۸ درصد بیش از بقیه حوزه‌ها مورد توجه پژوهشگران بوده‌اند. روش‌شناسی ۳۲/۸ درصد مقاله‌ها، توصیفی، ۳۹/۵ درصد توصیفی - تحلیلی و ۲۸ درصد آنها تحلیلی بود. ۳۲/۸ درصد پژوهش‌ها مقطعی بوده و مطالعات هم‌گروهی، نظریه‌پردازی، مرور نظام‌مند و اقتصادی هر کدام کمتر از ۱ درصد را به خود اختصاص دادند که نشان‌دهنده رشد روزافزون آنها می‌باشد. در پژوهشی دیگر (پریخ و ناصری، ۱۳۹۰)، که با هدف بررسی میزان تأثیر کتاب‌های داستانی مناسب با رویکرد کتاب‌درمانی بر پرخاشگری کودکان گروه سنی الف انجام دادند که با روش تجربی تک آزمودنی و با استفاده از پیش‌آزمون و پس‌آزمون انجام گرفت. از سیاهه واریسی برگرفته از توصیه‌های پرخاشگری هیوز و رایس برای گردآوری اطلاعات استفاده شد. جامعه

¹⁰. Oluwaseye

¹¹. Hee

پژوهش، ۵ کودک مهد کودک وابسته به دانشکده علوم تربیتی و روان‌شناسی دانشگاه فردوسی مشهد در مقطع پیش دبستانی (سنین ۵-۶ سال) در سال تحصیلی ۸۷-۸۸ انتخاب شدند. ۱۰ داستان از مجموعه داستان‌هایی که در پژوهش‌های پیشین برای کنترل و یا کاهش رفتار پرخاش‌گرانه مناسب تشخیص داده شده بود، در نظر گرفته شد. داده‌های به دست آمده نشان داد که به جز یک مورد، سایر رفتارهای پرخاش‌گرانه که در پیش‌آزمون شناسایی شده بود، تا حدی کاهش پیدا کردند. در مطالعه‌ای دیگر که توسط تاجداران و همکاران در سال ۱۳۹۳ با هدف درمان خودیاری از طریق کتاب بر اساس نظرات درمان‌گران و مراجعان، به روش پیمایشی استفاده که برای گردآوری داده‌ها از پرسشنامه محقق ساخته استفاده شد. نمونه شامل ۲۵ نفر روان‌شناس و مشاور کلینیک‌های مشاوره و روان‌شناسی منطقه ۶ تهران و ۸۵ نفر از مراجعان آن‌ها بود. یافته‌های پژوهش نشان داد که اکثر روان‌شناسان و مشاوران کلینیک‌های منطقه ۶ تهران با روش خودیاری از طریق کتاب در سطح متوسط ۵۲ درصد آشنایی داشتند و از این روش برای درمان مراجعان خود در حد متوسط ۳۶ درصد استفاده می‌کردند، همچنین این روش را به عنوان روش مکمل درمان مناسب نمی‌دانستند، از نظر اکثر آن‌ها میزان موفقیت این روش در آینده در حد متوسط ۴۸ درصد است. میزان سودمندی این روش از دیدگاه مراجعان برای رفع مشکلاتشان از این قرار بود که ۴۲/۸ درصد روش خودیاری از طریق کتاب را برای رفع مشکلاتشان مؤثر ندانسته‌اند. حمدی‌پور و همکاران (۱۳۹۹)، در پژوهشی دیگر با هدف تحلیل ۵۰ سال پژوهش در حوزه روان‌درمانی با رویکرد علم‌سنجی انجام شد. جامعه آماری پژوهش را ۱۳۸۱۶ مقاله در حوزه روان‌درمانی در وبگاه علوم طی سال‌های ۱۹۶۸-۲۰۱۸ تشکیل می‌دهند. یافته‌ها نشان داد در طی سال‌های مورد بررسی انتشار مقالات روند صعودی را طی نموده است. پرکارترین مجله *Psychotherapy* و فعال‌ترین دانشگاه، دانشگاه هاروارد بوده است. همچنین نویسندگان ایرانی با ارائه ۱۵ مقاله در حوزه روان‌درمانی در رتبه ۴۰ قرار دارند. همچنین کرم‌بخش و ثالثی (۱۳۹۸)، با هدف بررسی وضعیت تولید علم در حوزه روانشناسی و روان‌پزشکی نظامی در ایران در پایگاه اسکوپوس پرداختند. نتایج به دست آمده از تولیدات حوزه روان‌شناسی و روان‌پزشکی نظامی در دنیا 91223 مورد بوده که آمریکا و انگلستان رتبه اول و دوم را به خود اختصاص داده‌اند و ایران در جایگاه ۲۱ است. برترین دانشگاه در ایران در این حوزه دانشگاه علوم پزشکی بقیه الله بوده و در بین مجلات این حوزه فعال‌ترین مجله، مجله طب نظامی می‌باشد. همچنین بیشترین ارجاع به مقالات این حوزه مربوط به مقاله چاپ شده در مجله *Basic and clinical pharmacology and toxicology* در سال 1771 میلادی می‌باشد. در این راستا، نعمتی و عطاپور (۱۳۹۹)، در پژوهشی به بررسی مقالات نمایه شده حوزه کودکان استثنایی در پایگاه *Web of Science* در بازه زمانی ۲۰۰۹ تا ۲۰۱۸ می‌پردازد. نتایج بدست آمده گویای رشد صعودی مقالات در این حوزه است. مقالات این حوزه تحت سیطره نویسندگانی از کشورهای ایالات متحده، انگلستان، و کانادا بوده است. همچنین علم ژنتیک و عصب‌شناختی در اغلب حوزه‌های موضوعی کودکان استثنایی بکار رفته است. دلقتدی و همکاران (۱۳۹۷)، در پژوهش خود با عنوان "اثربخشی مطالعات کتاب‌درمانی در حوزه کودکان و نوجوانان با روش فراتحلیل" پرداختند. یافته‌ها نشان داد که اندازه اثر کلی برای کتاب‌درمانی ۱/۰۰۴ است به این معنا که کتاب‌درمانی اثربخشی بالایی دارد. همچنین، متغیرهای تعدیل‌کننده مانند گروه کنترل، نوع هدایتگر و تماس با هدایتگر، تا اندازه‌ای بر یافته‌ها اثربخش است؛ اما تعدیل‌کننده‌هایی مانند جنسیت، بر اثربخشی نتایج تأثیری ندارند و اثربخشی کتاب‌درمانی برای هر دو جنسیت، یکسان است. نتیجه‌ای که از این پژوهش ارائه شده، مبین این است که کتاب‌درمانی، اثربخشی بالایی برای کودکان و نوجوانان دارد و می‌تواند برای رفع اختلالات و مشکلات مختلف در کودکان و نوجوانان استفاده شود. خوئینی و همکاران (۱۴۰۰) در پژوهشی به بررسی تحلیل هم‌واژگانی برندهای علمی حوزه کتاب‌درمانی در پایگاه وب‌آوساینس پرداختند. نتایج بدست آمده حاکی از آن است که تولیدات علمی حوزه کتاب‌درمانی از نرخ رشد مناسبی برخوردار نیستند و نرخ رشد کل تولیدهای علمی این حوزه برابر با ۳ درصد بوده است. حوزه روانشناسی با ۴۹ درصد به عنوان فعال‌ترین حوزه شناخته شد. همچنین شبکه هم‌واژگانی تشکیل‌شده خوشه موضوعی را دادند. کلیدواژه کتاب‌درمانی پرتکرارترین کلیدواژه شناسایی شد. کلیدواژه‌های کتاب‌درمانی، افسردگی و خودیاری به ترتیب دارای بیشترین مرکزیت رتبه، بینایی و نزدیکی بودند. در مطالعه‌ای دیگر کاریاکوس و هارشا^{۱۲} (۲۰۱۶) به بررسی کاربردهای کتاب‌درمانی با

¹². Joshy Kuriakose & E.C. Harsha

استفاده از چند شاخص علم‌سنجی پرداختند. در این زمینه مقالات اندکی در حوزه علوم کتابداری منتشر شده است. نتایج این پژوهش نشان داد که کتاب‌درمانی و رفتار درمانی - شناختی، درمانی نیمه روانپزشکی، با کمک کتاب یا اطلاعات، به ویژه توسط یک کتابدار آموزش دیده است. در پژوهشی دیگر سورالیناتی^{۱۳} و همکاران (۲۰۱۸)، به بررسی ۵۱۸ برونداد پژوهشی با موضوع کتاب‌درمانی که در طی سال‌های ۱۹۸۹ تا ۲۰۱۵ توسط محققان منتشر شده بود را مورد تجزیه و تحلیل قرار دادند. یافته‌های حاکی از آن بود که بیشترین تعداد مقالات با ۴۵ رکورد مربوط به سال ۲۰۱۵ بوده و رتبه‌ی بعدی، مربوط به سال ۲۰۱۲ با ۳۳ رکورد است. کمترین تعداد مقالات نیز با فراوانی ۵ رکورد مربوط به سال‌های ۱۹۸۹ تا ۱۹۹۰ بوده است.

مقایسه نتایج پیشینه‌های انجام گرفته نشان می‌دهد استفاده از رویکرد علم‌سنجی و فن هم‌رخدادی واژگان در حوزه‌های مشابه داخلی و خارجی رایج است و در سال‌های اخیر نیز پرتعداد بوده و دستاوردهای متعددی به‌همراه داشته، با توجه به قدمت و اهمیت و کم‌هزینه بودن این موضوع در سطح ملی و بین‌المللی، انجام چنین پژوهشی که به موضوع کتاب‌درمانی به صورت هویتی مستقل بنگرد، ضروری است؛ اما تاکنون پژوهش مستقلی در خصوص استفاده از فن هم‌رخدادی واژگان، در تولیدهای حوزه‌های علمی مختلف درخصوص مطالعات کتاب‌درمانی انجام نشده است. در این راستا، این پژوهش درصدد است با استفاده از تکنیک فوق، کاربرد کتاب‌درمانی در حوزه‌های علمی گوناگون را تبیین نموده و اساساً به آزمون فرضیه وجود تفاوت معنادار میان حوزه‌های مختلف علمی به لحاظ تعداد تولیدها و استنادهای دریافتی در موضوع کتاب‌درمانی می‌پردازد.

از آنجائی که کتاب‌درمانی، تأثیرهای اساسی در رفتار و عملکرد بیماران دارد، از سویی به‌عنوان یکی از رویکردهای درمانی موفق، در بیمارستان‌های اعصاب و روان، جلسات مشاوره، جلسات مشاوره‌درمانی، جلسات خانواده‌درمانی، جلسات آموزش اولیا در طرح‌های کوتاه‌مدت و بلندمدت به کار گرفته می‌شوند، از سوی دیگر با توجه به کم‌هزینه بودن و کاربردهای فراوان، میان رشته‌ای بودن کتاب‌درمانی در ادبیات حوزه‌های مختلف و ضرورت ارتباط آن با حوزه‌های مختلف است. در حوزه‌های پژوهشی دیگر نیز پژوهش‌های متعددی درباره کتاب‌درمانی توسط پژوهشگران منتشر می‌گردد. به نظر می‌رسد آشکارسازی روابط مفهومی و معنایی در مطالعات این حوزه ذیل مطالعات سنجش‌علم که با استفاده از روش‌هایی مانند تحلیل هم‌واژگانی به عنوان یکی از روش‌های رایج می‌تواند به پیشبرد این حوزه کمک کند. نتایج این پژوهش می‌تواند از یک سو تأمین‌کننده اطلاعات مورد نیاز جهت انجام تحقیقات آینده و از سوی دیگر نقشه راهی برای تعیین اولویت‌های تحقیقاتی پژوهشگران دانشگاه‌ها و مؤسسات آموزشی باشد. همچنین پژوهشگران، سیاست‌گذاران علمی کشورها می‌توانند از این نتایج برای شناخت وضع موجود پژوهش در حوزه کتاب‌درمانی، استفاده کرده و سیاست‌های پژوهشی مرتبط با این حوزه را ارزیابی و پایه‌ریزی کنند. بنابراین پژوهش حاضر به دنبال شناسایی و تحلیل تولیدهای علمی حوزه‌های پژوهشی مختلف کتاب‌درمانی، نمایه شده در پایگاه وب‌آوساینس، همچنین شناسایی و تحلیل موضوعاتی تولیدات علمی حوزه کتاب‌درمانی به تفکیک حوزه‌ها نیز از اهداف این پژوهش است. و به منظور رسیدن به اهداف مذکور، باید به پرسش‌های زیر، پاسخ گوید.

- ساختار مطالعات حوزه کتاب‌درمانی از جنبه‌های مختلفی مانند قالب اثر، زبان، کشورها، مؤسسات و پژوهشگران مشارکت‌کننده، حوزه‌های پژوهشی دخیل و استنادکننده و نشریات چگونه است؟
- خوشه‌های موضوعی موضوع‌های حوزه کتاب‌درمانی چگونه است؟
- آیا تفاوت معناداری میان حوزه‌های علمی مربوط به تولیدهای علمی حوزه کتاب‌درمانی به لحاظ تعداد استنادها و تعداد رکوردهای تولید شده وجود دارد؟

روش پژوهش

پژوهش حاضر از نوع توصیفی - کاربردی است که با رویکرد علم‌سنجی انجام گرفته است. جامعه آماری پژوهش حاضر را تمام آثار

¹³. Surulinathi, M.

علمی مرتبط با موضوعات کتاب‌درمانی در وبگاه علم^۱ از سال ۱۹۰۰ تا ۲۰۲۰ تشکیل می‌دهند و تلاش شده تمامی آثار منتشر شده در این حوزه را در برگیرد. با توجه به هدف پژوهش حاضر، به منظور بازیابی رکوردهای مرتبط، «کتاب‌درمانی» به صورت زیر جست‌وجو، و داده‌های آنها بطور جداگانه دریافت شد.

(TS="Bibliotherapy") OR (TS="Book therapy")

پس از بازیابی رکوردهای مرتبط و یکپارچه‌سازی داده‌ها، بر اساس اهداف و پرسش‌های پژوهش اقدام به تجزیه و تحلیل داده‌ها با استفاده از نرم افزارهای بیب‌اکسل^۲، هیست‌سایت^۳، اکسل^۴ و گفی^۵ شد. لازم به ذکر است در مرحله اولیه یک سری داده‌ها به صورت کامل و یک سری در پنج حوزه پژوهشی برتر، با توجه به پایگاه وب آو ساینس استخراج شدند. این پنج حوزه، بیش از ۷۵ درصد پژوهش‌ها را به خود اختصاص دادند. تعداد پژوهش‌های به‌دست‌آمده از آثار کتاب‌درمانی ۷۸۲ و تعداد کلیدواژه‌های آثار کتاب‌درمانی ۲۶۵۰ بود. جهت تحلیل داده‌ها، ابتدا داده‌ها در نرم‌افزار بیب‌اکسل فراخوانی شدند و در مرحله دوم به کمک اکسل داده‌ها یکدست گردید. همچنین برای ترسیم نمودار به کمک نرم‌افزار ووس ویور^۶، از طریق ساخت اصطلاحنامه کلیدواژه‌های مشابه، یکسان، مشابه، و حالت‌های جمع و مفرد ادغام گردیدند و همچنین کلیدواژه‌های غیر تخصصی حذف گردیدند و در نهایت نقشه‌های دانش این حوزه، ترسیم شد.

یافته‌ها

برای پاسخ به سؤال اول پرتکرارترین کلیدواژه‌های موضوعی مطالعات حوزه کتاب‌درمانی مورد بررسی گرفتند. در جدول ۱. پرتکرارترین کلیدواژه‌های حوزه کتاب‌درمانی در وبگاه علم گزارش شده است.

جدول ۱. پرتکرارترین کلیدواژه‌های موضوعی حوزه کتاب‌درمانی

ردیف	کلیدواژه	فراوانی
۱	کتاب‌درمانی	۲۴۶
۲	خودباری ^۷	۱۰۰
۳	افسردگی ^۸	۹۳
۴	اضطراب ^۹	۳۷
۵	روان‌درمانی ^{۱۰}	۳۵

بر اساس جدول ۱ پرتکرارترین کلیدواژه‌های این حوزه، کتاب‌درمانی، خودباری و افسردگی به ترتیب با بیشترین فراوانی ۲۴۶ و ۱۰۰ و ۹۳ تکرار کلیدواژه را به خود اختصاص داده‌اند. این کلیدواژه‌ها بعد از یکدست‌سازی کلیدواژه‌ها به ترتیب به صورت نزولی مرتب شده و بیشترین فراوانی بدست آمده است. در ادامه در جدول ۲ ساختار مطالعات مرتبط با حوزه کتاب‌درمانی از جنبه‌های مختلفی مانند قالب اثر، زبان، کشورها، مؤسسات و پژوهشگران مشارکت‌کننده گزارش شده است. روند انتشارات تولیدهای علمی، قالب و زبان آثار تولیدی، کشورها، نویسندگان، مؤسسات و نشریات برتر به آثار حوزه کتاب‌درمانی در وبگاه علم را نشان می‌دهد.

1. Web Of Science (WOS)
 2. Bib Excel
 3. Histcite
 4. Excel
 5. Gephi
 6. VOSviewer
 7 self-help
 8 Depression
 9 Anxiety
 10 Psychotherapy

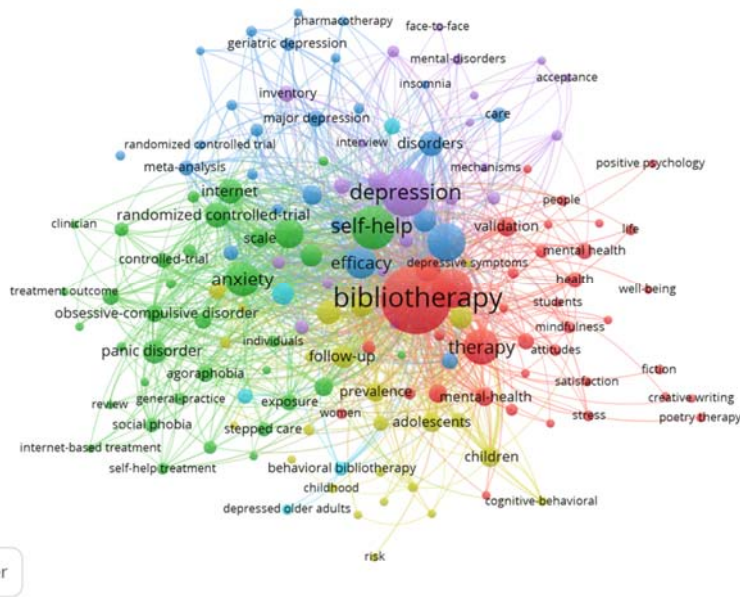
جدول ۲. پنج رتبه برتر تولیدهای علمی حوزه کتاب‌درمانی از نظر ویژگی‌های مختلف آثار علمی

رتبه اول (تعداد رکورد)	رتبه دوم (تعداد رکورد)	رتبه سوم (تعداد رکورد)	رتبه چهارم (تعداد رکورد)	رتبه پنجم (تعداد رکورد)	ویژگی آثار علمی
۲۰۱۶ ۵۹	۲۰۱۵ ۵۳	۲۰۲۰ ۵۰	۲۰۱۷ ۴۵	۲۰۱۸ ۴۵	سال انتشار
مقالات ۶۰۳	مقالات مروری ۷۶	خلاصه جلسات ۳۳	سرمقالات ۱۶	گزارش شرح مذاکرات ۱۵	قالب (نوع)
انگلیسی ۷۲۷	آلمانی ۲۱	فرانسوی ۸	روسی ۷	اسپانیایی ۶	زبان
آمریکا ۲۶۷	انگلیس ۱۲۶	استرالیا ۸۳	کانادا ۵۵	هلند ۴۸	کشور
Cuijpers P ۲۱	Scogin F ۲۱	Rohde P ۱۷	Stice E ۱۷	Shechtman Z ۱۴	نویسنده (میزان تولید)
Scogin F ۲۹۳	Clum GA ۲۱۴	Cuijpers P ۱۵۷	Gould RA ۱۵۶	Andersson G ۱۲۲	نویسنده (میزان استناد محلی ^۱)
Univ Alabama ۲۲	Karolinska Inst ۲۰	Vrije Univ Amsterdam ۱۹	Oregon Res Inst ۱۸	Univ Melbourne ۱۶	موسسه (میزان تولید)
Behaviour Research and Therapy ۲۴	Journal of Consulting and Clinical Psychology ۲۴	Journal of Poetry Therapy ۲۰	Journal of Clinical Psychology ۱۶	Behavioural and Cognitive ۱۵	نشریه

بر اساس جدول ۲، بیشترین تولیدهای حوزه کتاب‌درمانی مربوط به سال ۲۰۱۶، ۲۰۱۷ و ۲۰۲۰ بوده است. مجله تحقیق و درمان رفتاری و مجله مشاوره و روانشناسی بالینی از نظر تولید بهترین عملکرد را داشته‌اند. همانطور که مشاهده می‌شود کوچیز پی، پرکارترین نویسنده تولیدهای این حوزه و اسکوگین اف دارای بیشترین میزان استناد است. آمریکا بیشترین میزان تولید را به خود اختصاص داده است و نشریه تحقیقات رفتاری و درمان بیشترین میزان تولید را از لحاظ مشارکت داشته است.

برای پاسخ به سؤال دوم پژوهش و بررسی تعداد خوشه‌های موضوعی تشکیل شده از نرم‌افزار ووس ویور استفاده شده است. در نقشه ۱ خوشه‌های موضوعی حوزه کتاب‌درمانی گزارش شده است.

^۱. Local Citation Score (LCS)

نقشه ۱. نقشه هم‌رخدادی واژگان حوزه کتاب‌درمانی

براساس ارتباطات و نقشه هم‌رخدادی واژگان، داده‌های بدست آمده حاکی از تشکیل هفت خوشه موضوعی در حوزه کتاب‌درمانی است. اطلاعات کلیدواژه‌های موضوعی خوشه‌های حوزه کتاب‌درمانی در جدول ۳ گزارش شده است.

جدول ۳. مفاهیم و موضوع‌های حاصل از هم‌رخدادی واژگان حوزه کتاب‌درمانی

خوشه	مفاهیم و موضوعات خوشه‌های حوزه کتاب‌درمانی
۱	کتاب درمانی، درمان، اعتبار سنجی، سلامتی، کتاب، سلامت روان
۲	رفتار درمانی شناختی، خودیاری، اضطراب، کارآزمایی تصادفی کنترل شده
۳	شیوع، cbt، رفتار، درمان خودگردان
۴	روان درمانی، اثر، بزرگسالان مسن‌تر، افسردگی شدید
۵	افسردگی، اختلال، هزینه اثر بخشی، خودیاری هدایت شده، اهمیت بالینی
۶	مداخله، علائم، پیگیری، جلوگیری، برنامه، کارآزمایی تصادفی
۷	مراقبت‌های اولیه، کتاب درمانی شناختی، افسردگی تک قطبی، کتاب درمانی رفتاری

براساس داده‌های بدست آمده از جدول ۳ نقشه هم‌رخدادی واژگان در حوزه کتاب‌درمانی در هفت خوشه قرار گرفتند. در ادامه برای بررسی بهتر مفاهیم و موضوع‌های به سنجه‌های مرکزی خواهیم پرداخت.
برای پاسخ به سؤال سوم پژوهش و بررسی تفاوت معناداری میان میزان تولیدها و استنادهای دریافتی حوزه‌ها از آمار توصیفی و استنباطی استفاده شده است. در جدول ۴ آمار توصیفی تولیدها و استنادهای دریافتی حوزه‌های کتاب‌درمانی گزارش شده است.

جدول ۴. آمار توصیفی استنادهای پنج دریافتی حوزه کتاب‌درمانی

حوزه	میانگین	انحراف معیار	کمترین	بیشترین
علم اطلاعات و دانش‌شناسی	۹/۹۳	۱۰/۶۸	۰	۳۹
پزشکی عمومی	۱۰۲/۸۰	۱۵۰/۰۷	۴	۶۲۴
روان‌پزشکی	۲۵۲/۶۸	۲۶۸/۸۵	۲	۱۱۲۸
روانشناسی بالینی	۳۳۴/۵۸	۲۵۹/۹۶	۳	۹۵۶
روانشناسی چندرشته‌ای	۴۲/۸۶	۵۳/۴۲	۰	۲۳۶

بر اساس جدول ۴ بیشترین میزان استاندارد مربوط به حوزه روانشناسی بالینی و روان‌پزشکی در طی سال‌های متفاوت می‌باشد. همچنین بیشترین میزان میانگین نیز مختص به این دو حوزه می‌باشد. برای بررسی میزان تفاوت از آزمون آنوا و یا آزمون تحلیل واریانس استفاده گردید. آزمون تحلیل واریانس یک از آزمون‌های پرکاربرد است و زمانی که پژوهشگر بخواهد به بررسی تفاوت‌های میانگین بیش از دو جامعه (نمونه) پردازد، استفاده می‌کند. در این صورت، وضعیت چند گروه را با هم مقایسه می‌کنیم و تفاوت بین گروه‌های مختلف داده‌ها بررسی می‌شود. برای این که بدانیم کدام گروه‌ها در متغیر مورد نظر با یکدیگر تفاوت دارند، باید از آزمون‌های تعقیبی استفاده کنیم. آزمون‌های تعقیبی به مقایسه جفتی و دوبه‌دوی گروه‌ها می‌پردازد. از آزمون شفه زمانی استفاده می‌شود که حجم گروه‌ها نابرابر باشد. در جدول ۱۰ آمار استنباطی استنادات پنج حوزه کتاب‌درمانی گزارش شده است.

جدول ۵. آمار استنباطی استنادهای پنج حوزه کتاب‌درمانی

مجموع مربعات	درجه آزادی	مربع میانگین	آماره F	معناداری
۱۹۳۲۱۴۵/۳	۴	۴۸۳۰۳۶/۳	۱۲/۴۹	۰/۰۰۰
۴۴۸۵۵۴۷/۲	۱۱۶	۳۸۶۶۸/۵		
۶۴۱۷۶۹۲/۵	۱۲۰			

در پژوهش حاضر به دلیل تفاوت در میزان حوزه‌های موضوعی مختلف از این آزمون تعقیبی استفاده شد. براساس جدول ۱۰، نتایج تحلیل واریانس یک طرفه نشان داد در میان حوزه‌های مختلف دارای میزان اثربخشی متفاوتی هستند. $F=12/49$ و $P \text{ value}=.000$ است. برای اینکه بتوان به طور قطعی بیان کرد که نمره میانگین کدام حوزه‌ها با یکدیگر تفاوت دارد، باید از مقایسه جفتی با حوزه‌های مختلف به کمک آزمون‌های تعقیبی بهره برد. آزمون تعقیبی شفه نشان داد که میان حوزه‌های موضوعی میان حوزه اول با حوزه سوم و چهارم، حوزه دوم با چهارم، حوزه سوم با اول و پنجم، حوزه چهارم با پنجم تفاوت معناداری مشاهده می‌شود و بیشترین میزان میانگین مربوط به حوزه چهارم و دوم است. در ادامه جدول ۱۱ آمار توصیفی تعداد تولیدهای پنج حوزه برتر کتاب‌درمانی ارائه شده است.

جدول ۶. آمار توصیفی تعداد تولیدهای پنج حوزه برتر کتاب‌درمانی

حوزه	میانگین	انحراف معیار	کمترین	بیشترین
علم اطلاعات و دانش‌شناسی	۳/۰۷	۱/۷۶	۱	۷
پزشکی عمومی	۲/۲۹	۱/۵۹	۱	۵
روان‌پزشکی	۱/۸۵	۰/۹۳۳	۱	۴
روانشناسی بالینی	۶/۷۹	۴/۲۵	۱	۱۷

روانشناسی چندرشته‌ای	۸/۱۹	۳/۶۸	۲	۱۷
----------------------	------	------	---	----

بر اساس جدول ۶ بیشترین میزان تعداد تولیدهای مربوط به حوزه روانشناسی بالینی و روانشناسی چندرشته‌ای در طی سال‌های متفاوت می‌باشد. همچنین بیشترین میزان میانگین نیز مختص به این دو حوزه می‌باشد و نشان از تولیدهای و فعالیت بیشتر این دو حوزه در مقایسه با دیگر حوزه‌ها دارد. در ادامه در جدول ۷ آمار استنباطی تعداد تولیدهای پنج حوزه کتاب‌درمانی گزارش شده است.

جدول ۷. آمار استنباطی تعداد تولیدهای پنج حوزه کتاب‌درمانی

مجموع مربعات	درجه آزادی	مربع میانگین	آماره F	معناداری
۸۱۰/۸	۴	۲۰۲/۷	۲۳/۰۳	۰/۰۰۰
۱۰۲۰/۸	۱۱۶	۸/۸		
۱۸۳۱/۷	۱۲۰			

بر اساس جدول ۷ در میان حوزه‌های مختلف دارای میزان اثربخشی متفاوتی هستند $F=23/03$ و $Pvalue=0/000$ است و این بدین معناست که میان میانگین حوزه‌های مختلف، تفاوت معناداری وجود دارد. برای این که بتوان به طور قطعی بیان کرد که نمره میانگین کدام حوزه‌ها با یکدیگر تفاوت دارد، باید از مقایسه جفتی با حوزه‌های مختلف به کمک آزمون‌های تعقیبی بهره برد. آزمون تعقیبی شفه نشان داد بیشترین میزان میانگین مربوط به حوزه چهارم و اول است. همچنین میان حوزه‌های موضوعی میان حوزه اول با حوزه سوم و چهارم، حوزه دوم با سوم و چهارم، حوزه سوم با پنجم، حوزه چهارم با پنجم، تفاوت معناداری مشاهده می‌شود و این نشان از اثر بخشی بیشتر حوزه‌های مشارکت کننده است.

بحث و نتیجه‌گیری

کتاب‌درمانی، به‌عنوان مکمل درمان، در حوزه پزشکی و روانشناسی بالینی، برای کمک به افراد دارای مشکلات احساسی یا بیماری‌های روانی و حل مشکلات شخصی، از راه مطالعه جهت‌دار و هدف‌مند به کار می‌رود. یک نکته حائز اهمیت در حوزه کتاب‌درمانی آن است که کتاب درمانی وابستگی زیادی به مهارت‌های خواندن افراد دارد (خوئینی و همکاران، ۱۳۹۶). انتخاب کتاب مناسب هم بسیار مؤثر است و به دلیل هزینه‌های بسیار اندک آن در برابر دیگر راه‌های درمان، در بسیاری از رشته‌ها کاربرد دارد و این امر سبب شده که از آن در رشته‌های مختلف، استفاده‌های بسیار زیادی شود و در کل، به یک موضوع بین‌رشته‌ای تبدیل شده است، همین امر سبب انتخاب و بررسی موضوعات پنج حوزه برتر این حوزه شده است؛ چرا که این پنج حوزه بیش از ۷۵ درصد تولیدهای این حوزه را به خود اختصاص می‌دهند. به همین سبب پژوهش حاضر با هدف شناسایی موضوع‌های تولیدهای علمی حوزه کتاب‌درمانی نمایه شده در پایگاه وب آو ساینس و تبیین کاربرد آن بر مبنای شناسایی واژگان تولیدهای علمی این حوزه در حوزه‌های علمی مختلف با استفاده از فن هم‌رخدادی واژگان انجام شد. بر اساس داده‌های بدست آمده در حوزه کتاب‌درمانی، بیشترین میزان تولیدهای، متعلق به سال ۲۰۱۶ با ۵۹ اثر می‌باشد که در مقایسه با پژوهش سورلیناتی و همکاران (۲۰۱۸) افزایش یافته است زیرا در پژوهش وی بیشترین میزان انتشارهای متعلق به سال ۲۰۱۵ با ۴۵ اثر است. در این میان کشور ایالات متحده با فاصله بسیار زیاد در جایگاه اول قرار گرفته است و انگلستان و استرالیا به ترتیب در جایگاه دوم و سوم قرار گرفته‌اند. در میان پرتکرارترین کلیدواژه‌های این حوزه، کتاب‌درمانی، خودیاری و افسردگی به ترتیب با فراوانی ۲۴۶ و ۱۰۰ و ۹۳ بیشترین تکرار کلیدواژه را به خود اختصاص داده‌اند، همچنین در پژوهش سورلیناتی و همکاران (۲۰۱۸) کتاب‌درمانی و خودیاری، پرتکرارترین کلیدواژه‌ها به حساب می‌آید.

کتاب‌درمانی از دو جنبه بررسی می‌شود کتاب‌درمانی رشدی و کتاب‌درمانی بالینی. کتاب‌درمانی رشدی برای کمک به افراد سالم، در جهت رشد و تکامل طبیعی آنها به کار می‌رود و می‌کوشد نیازها را پیش از این که مشکل‌ساز شود، پیش‌بینی و رفع کند. کتاب‌درمانی رشدی به افراد کمک می‌کند تا مراحل زندگی را با اطلاعات از پیش فراهم آمده و الگو گرفتن طی کنند. اما کتاب‌درمانی بالینی شامل روش‌هایی روان‌درمانی است که پزشکان مجرب، از آن با یک برنامه درمانی خاص، برای افرادی استفاده می‌کنند که دچار مشکلات عاطفی- رفتاری هستند (شاهرودی به نقل از تاجداران و همکاران، ۱۳۹۳) که به زعم بسیاری از محققان و پژوهشگران علوم انسانی، خودیاری با استفاده از کتاب و نظیر آن، از شیوه‌های مکمل روان‌درمانی محسوب می‌شود و از قضا رابطه‌ای نزدیک و تنگاتنگ با سرانه مطالعه هر کشور و ترویج عادت کتاب‌خوانی دارد (تاجداران و همکاران، ۱۳۹۳)، بنابراین کتابداران می‌توانند ایفای نقش نموده و با معرفی کتاب‌های مناسب برای برطرف کردن مشکلات خفیف بیماران در کنار درمان‌های پزشکی نقش مؤثری داشته باشند. فعال‌ترین نویسندگان حوزه کتاب‌درمانی، کوچپرز پی و و اسکوگین اف با ۲۱ اثر، بیشترین میزان تولیدها را دارا می‌باشند. در پژوهش سورالیناتی و همکاران (۲۰۱۸) اسکوگین اف با ۱۸ اثر در جایگاه اول و در جایگاه دوم کوچپرز پی با ۱۵ اثر قرار گرفته است. همچنین در میان نویسندگان این حوزه، اسکوگین اف و کلام‌گا و کوچپرز پی بیشترین میزان اثرگذاری را داشته‌اند که در مقاله سورالیناتی و همکاران (۲۰۱۸) اسکوگین اف بیشترین میزان اثرگذاری را داشته است. در میان مؤسسات به ترتیب دانشگاه آلباما و مؤسسه کارولینسکا و دانشگاه ورجی آمستردام، جایگاه اول تا سوم را به خود اختصاص داده‌اند. در میان نشریات نیز نشریه تحقیق و درمان رفتاری و مجله مشاوره و روان‌شناسی بالینی در جایگاه اول قرار دارند و در پژوهش سورالیناتی و همکاران (۲۰۱۸) نیز مجله مشاوره و روان‌شناسی بالینی بیشترین تعداد آثار را در این حوزه منتشر کرده است. تحلیل نقشه‌های هم‌رخدادی موضوعات حوزه کتاب‌درمانی نشان از تشکیل ۷ خوشه موضوعی دارد. این موضوعات در خوشه‌های مختلف دسته بندی شده است که هر خوشه، موضوع خاصی را پوشش می‌دهد. در خوشه اول کتاب‌درمانی و اعتبار آن است که با استفاده از انتخاب کتاب مناسب و درست، اثربخشی آن بیشتر خواهد شد، خوشه دوم روند درمان و خودیاری است و استفاده از آن برای برطرف کردن مشکلات خفیف مانند اضطراب و استرس با کمک راه‌کارهای کتاب‌درمانی است، خوشه سوم انواع درمان‌ها و رفتارهای درست و توسعه کتاب‌درمانی است. خوشه چهارم تأثیر کتاب‌درمانی بر روی افراد بزرگسال و برطرف کردن بیماری‌های جدی‌تر است، خوشه پنجم عوامل استفاده از کتاب‌درمانی و اهمیت آن است، خوشه ششم راه‌های درمان، مداخله و پیگیری در برنامه ریزی‌های مداوم برای تأثیر بیشتر کتاب‌درمانی و خوشه هفتم انواع کتاب‌درمانی را پوشش می‌دهند که نتایج حاصله در پژوهش خوئینی و همکاران (۱۴۰۰) نیز هم‌راستا است. در پژوهش سورالیناتی و همکاران (۲۰۱۸) نیز کتاب‌درمانی محور اصلی پژوهش است. اهمیت کتاب‌درمانی بر درمان افسردگی، در پژوهش‌های زیادی تأیید شده است. همچنین به نظر می‌رسد کتاب‌درمانی در کاهش علائم افسردگی در درازمدت نیز مؤثر باشد و یک درمان سریع و مقرون به صرفه‌ای ارائه می‌دهد که می‌تواند مصرف داروها را کاهش دهد (خوئینی و همکاران، ۱۳۹۶). همانطور که در تمامی حوزه‌ها نمایان است، نقش کتاب‌درمانی در بهبود افسردگی به کمک انتخاب کتاب مناسب، می‌تواند نقش بسیار پررنگی در بهبود و درمان بیماران داشته باشد و این امر نشان از نقش کتابداران و اهمیت کلیدی آنها در این فرآیند دارد. نتایج به دست آمده از این پژوهش، حاکی از آن است که بیشترین میزان استناد حوزه کتاب‌درمانی و انتشارات این حوزه مربوط به حوزه روان‌شناسی بالینی و روان‌پزشکی می‌باشد. همچنین بیشترین میزان میانگین نیز مختص به این دو حوزه می‌باشد. نتایج به دست آمده از بررسی میزان تفاوت از آزمون آنوا و یا آزمون تحلیل واریانس میان میزان تولیدها و استنادهای دریافتی نشان داد که حوزه‌های مختلف دارای میزان اثربخشی متفاوتی هستند $F=12/49$ و $P \text{ value} = .000$ است. همچنین آزمون تعقیبی شفه، نشان داد که در میان حوزه‌های موضوعی، میان حوزه علم اطلاعات و دانش‌شناسی با حوزه روان‌پزشکی و روان‌شناسی بالینی؛ حوزه پزشکی عمومی با روان‌شناسی بالینی؛ حوزه روان‌پزشکی با روان‌شناسی چندرشته‌ای؛ حوزه روان‌شناسی بالینی با روان‌شناسی چندرشته‌ای تفاوت معناداری مشاهده می‌شود. بیشترین میزان تعداد تولیدها، مربوط به حوزه روان‌شناسی بالینی و روان‌شناسی چندرشته‌ای می‌باشد. همچنین بیشترین میزان میانگین نیز مختص به این دو حوزه می‌باشد. نتایج بدست آمده در تحلیل میزان تفاوت میانگین میزان تولیدات و حوزه‌های مختلف، حاکی از آن است که در میان حوزه‌های مختلف دارای میزان اثربخشی متفاوتی هستند $F=23/03$ و $P \text{ value} = .000$ است. کتاب‌درمانی به انسان

کمک می‌کند تا با خواندن مشکلات دیگران، مشکلات خود را بشناسد و راه حل مسائل خود را بدون نیاز به دخالت سایرین بیابد و هیجان‌های خود را تخلیه کند. اما باید به این نکته نیز توجه داشت که در صورتی روش درمان به وسیله کتاب موفق خواهد بود که در فرد بیمار، علاقه به کتاب و مطالعه وجود داشته باشد. همچنین محتوای کتاب، باید متناسب با شرایط بیمار باشد تا به هنگام مطالعه بر او تأثیر قابل توجهی داشته باشد (خوئینی و همکاران، ۱۳۹۶). با توجه به ماهیت حوزه علم اطلاعات و دانش‌شناسی و کتاب‌درمانی، که هر دو به کتاب متکی هستند، می‌توان پیوند عمیقی بین این دو رشته برقرار کرد. کتاب‌درمانی بسیار کم‌هزینه است و متخصصان می‌توانند به‌عنوان یک مکمل (در کنار تجویز دارو و درمان) به عنوان ابزار کارآمد و مؤثری برای درمان بیماران استفاده کنند. همچنین کتابداران با توجه به مهارت‌هایشان می‌توانند نقش بسزایی در انتخاب کتاب و بهبود بیماران داشته باشند. کتابداران می‌توانند با قرار دادن خود را در تیم‌های پژوهشی پزشکی، هم جایگاه خود را در این زمینه مستحکم نموده و هم نقش بسزایی در امر درمانگری داشته باشند. با توجه به مباحث مطرح شده و همچنین نقش علم‌سنجی که بررسی موضوعات و روابط بین آنها است، موضوعات پرکاربرد و کم کاربرد حوزه کتاب‌درمانی، شناسایی و رصد شدند که می‌تواند سبب پیشرفت و تقویت مطالعات این حوزه موضوعی شود. باید توجه داشت که شناسایی و رصد خوشه‌های موضوعی مربوط به حوزه کتاب‌درمانی در جهان، کاستی‌ها و خلاءهای مرتبط با این حوزه را هویدا خواهد ساخت و از این جهت، نقش بسزایی در توسعه و تکوین علم، ایفا می‌نماید. در واقع علم کنونی، بر پایه پژوهش‌ها و آثار علمی گذشته بنا شده و در قالب داده‌های استنادی نمود می‌یابد. کنکاش در اینگونه داده‌ها، بافت تاریخی علم و شبکه‌ای از الگوهای مختلف را در برابر دیدگان پژوهشگران و علاقه‌مندان، هویدا نموده و میزان تأثیرگذاری تحقیقات و نویسندگان پیشین را بر وضعیت موجود آشکار می‌کند. بنابراین در این پژوهش با عنایت به داده‌ها و یافته‌های ارائه شده، پرکارترین و اثرگذارترین پژوهشگران حوزه کتاب‌درمانی در طی سال‌های مختلف مشخص گردید، همچنین خوشه‌های مختلف این حوزه و فعالیت‌های صورت گرفته در هر کدام از این زیرشاخه‌ها، به جهت مشخص نمودن خلاءهای پژوهشی در هر کدام از این گرایش‌ها و نیز بیان جهش‌های تاریخی کتاب‌درمانی که در تکوین و تقویت مبانی نظری و بنیان‌های کارکردی کتاب‌درمانی اثر داشته‌اند، پرداخته و با رهیافت بررسی و تحلیل داده‌های کتابشناختی حوزه کتاب‌درمانی در جهان، جایگاه و چشم‌انداز این حوزه را آنگونه که در جهان هست و وجود دارد را بررسی و پیش روی پژوهشگران به این رشته قرار داده، تا از این طریق با محوریت‌ها و موضوع‌های داغ حوزه کتاب‌درمانی شناخت بهتری پیدا کرده و ضرورت و موارد مطالعه خود را به شکل واقع بینانه‌ای انتخاب نمایند و در نهایت نویسندگان این مقاله امیدوارند با انجام این کار، در راستای تکامل و شکل‌گیری ساختارهای پویای علم و دانش، گامی هر چند کوچک ولی مؤثر برداشته باشند. در آخر پیشنهاد می‌شود با آموزش‌های تخصصی‌تر کتابداران، می‌توان از مهارت‌های آنها در جهت بهبود و درمانگری افراد استفاده کرد. همچنین کتابداران با ورود به این حوزه، علاوه بر تولید آثار علمی و پژوهشی گوناگون و دریافت استنادهای علمی بیشتر، می‌توانند در کنار روانشناسان، روان‌درمانگران و کادر درمانی، اثرگذاری بیشتر و پویایی نیز در فرآیند درمان داشته باشند.

منابع

- آریا، ع. و تبریزی، م. (۱۳۸۲). کتاب‌درمانی؛ روان‌درمانی با استفاده از فن کتاب خواندن. فراروان، چاپ اول.
- امین اسماعیلی، م.، و سردارپور گودرزی، ش. (۱۳۸۸). تحلیل کتاب‌سنجی پژوهش‌های مربوط به اختلالات خلقی در ایران. مجله روانپزشکی و روانشناسی بالینی ایران (اندیشه و رفتار)، ۱۵(۲)، ۱۵۹-۱۶۷
- پریرخ، م.، و ناصری، ز. (۱۳۹۰). بررسی میزان تأثیر برنامه‌های کتاب‌درمانی بر کاهش پرخاشگری کودکان. مطالعات ادبیات کودک، ۲۳-۳۳، ۶۰-۳۳ (۱)، ۲
- تاجداران، م.، علی‌پور، ن.، طهماسبی آشتیانی، س.، و تقی‌زاده میلانی، ک. (۱۳۹۳). بررسی نحوه آشنایی و استفاده از کتاب‌های طب سنتی توسط دانشجویان دختر دانشکده روانشناسی دانشگاه‌های الزهرا (س) و تهران برای درمان بیماری‌ها و ارائه پیشنهاداتی در جهت افزایش میزان استفاده از این کتاب‌ها. مجله طب سنتی اسلام و ایران، ۵(۲).

- تاجداران، م.، سعیدی محمد، ز.، قنبری، م.، و چراغ‌ملایی، ل. (۱۳۹۳). درمان خودیاری از طریق کتاب: بررسی نظرات درمانگران و مراجعان. *مطالعات روان‌شناختی*، ۱۰ (۳).
- تبریزی، م. (۱۳۷۲). کتاب‌درمانی. تهران: فراروان، چاپ اول.
- حمدی پور، ع.، عطاپور، ح.، و زرداری، س. (۱۳۹۹). ۵۰ سال تحقیق در روان‌درمانی: یک مطالعه علم‌سنجی. *مجله پژوهش‌های نوین روانشناسی*، ۱۵ (۵۹)، ۸۷-۱۰۸.
- خوئینی س.، نوروزی ع.، جوزی ز.، و مصطفوی ا. (۱۴۰۰). تجزیه و تحلیل شبکه همکاری تولیدات علمی جهانی حوزه‌ی کتاب‌درمانی در پایگاه وب آو ساینس. *پیاورد سلامت*، ۱۵ (۶)، ۵۷۷-۵۶۲.
- خوئینی، س.، نوروزی، ع.، و فهیم‌نیا، ف. (۱۳۹۶). شناسایی مؤلفه‌های پیاده‌سازی کتاب‌درمانی در کتابخانه‌های عمومی کشور از دیدگاه متخصصان علم اطلاعات و دانش‌شناسی و روانشناسی و ارائه الگوی پیشنهادی. *تحقیقات اطلاع‌رسانی و کتابخانه‌های عمومی*، ۲۳ (۱)، ۸۹-۱۱۰.
- دلغندی، ف.، ریاحی‌نیا، ن.، کدیور، پ. و صرامی، غ. (۱۳۹۷). *فصلنامه مطالعات ملی کتابداری و سازماندهی اطلاعات*، ۲۹ (۲)، ۷۵-۵۲.
- ذوالفقاری، ث.، توکلی زاده راوری، م.، میرزایی، ا.، سهیلی، ف.، و سجادیان، م. (۱۳۹۵). کاربرد نقشه‌های به دست آمده از تحلیل هم‌رخدادی واژگان پروانه‌های ثبت اختراع در آشکارسازی دانش فنی. *مطالعات کتابداری و سازماندهی اطلاعات (مطالعات ملی کتابداری و سازماندهی اطلاعات)*، ۲۷ (۳)، ۱۴۷-۱۵۹.
- ریاحی‌نیا، ن.، و عظیمی، ع. (۱۳۹۱). *مبانی نظریه‌ها و کاربرد کتاب‌درمانی*. ویراسته محمدتقی فراهانی. - نشر چاپار.
- زارع فراشبندی، ف.، و سلیمی، س. (۱۳۹۳). کتاب‌درمانی: کاربردها، راهکارها، نقش‌ها. *مدیریت اطلاعات سلامت*، ۱۱ (۱)، ۱۲۴-۱۳۴.
- سلمانی ندوشن، الف.، حبیبی، ش. و اکبری، ع. (۱۳۸۶). *فصلنامه کتاب*، ۷۲ (۷۲)، ۱۹۳-۲۰۰.
- شجاعی کاریزکی، ش.، حاجی‌زین‌العابدینی، م. و شاپوری، س. (۱۳۹۴). تأثیر کتاب‌درمانی بر کاهش میزان افسردگی در کودکان (مطالعه موردی بهزیستی استان تهران). *فصلنامه تحقیقات اطلاع‌رسانی و کتابخانه‌های عمومی*، ۲۱ (۲)، ۲۹۷-۳۰۸.
- کرمبخش، ع. و ثالثی، محمود (۱۳۹۸). مروری بر تولیدات علمی ایران در حوزه روانشناسی و روانپزشکی نظامی بر اساس پایگاه داده Scopus: یک مطالعه علم‌سنجی تا سال ۲۰۱۸. *نشریه طب نظامی*، (۶).
- نعمتی، ش.، و عطاپور، ه. (۱۳۹۸). ترسیم نقشه علمی مقالات نمایه شده حوزه کودکان استثنایی در پایگاه Web of Science: پژوهش میان‌رشته‌ای تخصصی. *فصلنامه پژوهش‌های نوین روانشناختی*، (۵۶)، ۲۹۳-۳۱۹.

References

- Amin Esmaeili, M., & Sardarpour Gudarzi, S. (2009). Bibliometric Analysis of Research on Mood Disorders in Iran. *Iranian Journal of psychiatry ad Clinical Psychology*, 15 (2), 159-167. [In Persian]
- Arya, A., & Tabrizi, M. (2003). *book therapy; Psychotherapy using book reading technique*. Fara ravan, first edition.. [In Persian]
- Amin Esmaili, M., & Sardarpour Gudarzi, Sh. (2008). Bibliometric analysis of research related to mood disorders in Iran. *Iranian Journal of Psychiatry and Clinical Psychology (thought and behavior)*, 15(2), 159-167. [In Persian]
- Brewster, L. (2009). Books on Prescription: Bibliotherapy in the United Kingdom. *Journal of Hospital Librarianship*, 9(4), 399-407. doi:10.1080/15323260903253456
- Delghandi, F., RiahiNia, N., Kadivar, P., & Sarami, G. (2019). meta analysis of effectievness of bibliotherapy on anxiety disorders and depression in children and adolescence. *Journal of Sabzevar University of Medical Sciences*, 26(2), 233-245. [In Persian]
- Gupta, V. K., Mishra, R., & Saini, P. K. (2017). Bibliotherapy: A therapeutic adjuvant in medicine. *Gyankosh-The Journal of Library and Information Management*, 8(1), 32-41.
- Hamdipour, A., Atapour, H., & Zardary, S. (2020). 50 years of research in the psychotherapy: a scientometric

study. *Journal of Modern Psychological Researches*, 15(59), 87-108. [In Persian]

Karambakhsh, A., & Salesi, M. (2019). The review of the scientific productions of Iran in the field of military psychology and psychiatry on the Scopus database: A scientometric study by 2018. *Military Medicine*, 21 (6), 557-566. [In Persian]

Khoeini S., Noruzi A. R., Jozi Z., Mostafavi E. (2022). Analyzing the Collaboration Network of Global Scientific Outputs in the Field of Bibliotherapy in the Web of Science Database. *Payavard*, 15 (6), 562-577. URL: <http://payavard.tums.ac.ir/article-1-7157-fa.html>. [In Persian]

Khoeni, S., Nurozi, A., & Fahimnia, F. (2017). Components of the Implementation of Bibliotherapy in Public Libraries: Viewpoints of LIS and Psychology professionals. *Research on Information Science & Public Libraries*, 23(1), 89-110. [In Persian]

Kuriakose, J., & Harsha, E.C. (2016). Bibliotherapy and Cognitive Behavioural Therapy- with special reference to Librarians. *International Journal of Library Science and Information Management (IJLSIM)*, 2 (4), 22-33.

Martinec, R.; Šimunović, D. & Jerković, V. K. (2022). Various aspects of using bibliotherapy in the field of education and rehabilitation. *Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja*, 58, 87-103.

Mitchell, D. J. (1994). Toward A Definition of Information Therapy. *Proc Annu Symp Comput Appl Med Care*, 71-5.

Nemati, S., & Atapour, H. (2020). Exceptional children. *Journal of Modern Psychological Researches*, 14(56), 293-319.

Noroozi Chakoli, A. (2012). The Role and Situation of the Scientometrics in Development., *Iranian Research Institute for Information Science and Technology (IranDoc)*. 27(3), 723-736.

Parirukh, M., & Naseri, Z. (2011). Investigating the effect of book therapy programs on reducing children's aggression. *Children's Literature Studies*, 2(1), 33-61. doi: 10.22099/jcls.2012.443. [In Persian]

Riahiniya, N., & Azimi, A. (2019). *Basic theories and application of book therapy*. Chapar Publishing.

Salmani Nodoushan, E., Habibi, S., & Akbari, A. (2008). Book therapy: principles and methods. *Librarianship and Information Organization Studies*, 18(4), 193-200.

shojaee karizaki, S., Haji Zeinolabedini, M., & Shapoori, S. (2015). The Effect of Bibliotherapy on the Reduction of Depression of Children: (Case Study of Dar-Al-Qora Orphanage Center, Tehran, Iran). *Research on Information Science & Public Libraries*, 21 (2), 297-308.

Stip, E., Östlundh, L., & Abdel Aziz, K. (2020). Bibliotherapy: reading OVID during COVID. *Frontiers in Psychiatry*, 11, 1278.

Surulinathi, M., Muthuraj, A., & Rajkumar, T. (2018). Measuring the Research Productivity on Bibliotherapy: A Global Perspective, See discussions, stats, and author profiles for this publication at: <https://www.ResearchGate.net/publication/323935059>, Conference Paper · March 2018.

Tabrizi, M. (1993). *book therapy*. Paravan. [In Persian]

Tajdaran, M., Alipour, N., Tahmasebi Ashtiani, S., & Taghizadeh Milani, K. (2014). Reviews how did and use traditional medicine books by female students of Faculty of psychology University's of Alzahra and Tehran to treat diseases and provide suggestions in order to increase the amount of use of these books. *Journal of Islamic and Iranian Traditional Medicine*, 5 (2), 140-150. [In Persian]

Tajdaran, M., Saeedi Moghadam, Z., Ghanbari, M., & Cheragh Mollai, L. (2014). Self-help treatment through books: reviewing therapists and clients comments. *Journal of Psychological Studies*, 10(3), 79-94. doi: 10.22051/psy.2015.1780. [In Persian]

Vukadin, M. D. (2022). Developmental Bibliotherapy in Storytelling with very Young Learners. *KNJIŽEVNOST ZA DECU U NAUCI I NASTAVI*, Jul 2022, publication at: <https://www.researchgate.net/publication/362045950>

Weimerskirch, P. J. (1965). Benjamin rush and john minson galt, II: Pioneers of Bibliotherapy in america. *Bulletin of the Medical Library Association*, 53(4), 510.

Zare Farashbandi, F., & Salimi, S. (2013). Therapy book: applications, solutions, roles. *Health Information Management*, 11(1), 124-134.

Zulfiqari, S., Tavakolizadeh Raori, M., Mirzaei, A., Sohaili, F., & Sajjadian, M. (2016). The Application of Patent Co-Word Map Analysis in Technical Knowledge Disclosure. *Librarianship and Information Organization Studies*, 27(3), 147-159. [In Persian]